

УДК 311.313:656(477.64)

Н.Г. Фатюха

кандидат економічних наук,
доцент кафедри фінансів
та банківської справи
Запорізького національного
технічного університету

СИСТЕМА ПОКАЗНИКІВ РИНКУ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ

У статті досліджено систему статистичних показників ринку транспортних послуг, які всебічно характеризують явища та процеси, що відбуваються на цьому ринку.

The system statistic parameters of the transport services market has been researched in the article. They characterize the phenomena and processes taking place at the market thoroughly.

Ключові слова: транспорт, система статистичних показників, абсолютні показники, відносні показники, середні показники.

Актуальність проблеми. При формуванні інформаційної статистичної бази стосовно ринку транспортних послуг необхідно мати повну інформацію про діяльність підприємств виду економічної діяльності „Транспорт” як на рівні національної економіки, регіону так і окремих підприємств населеного пункту, які задовольняють потреби суб’єктів господарювання та населення у необхідних видах перевезень. Аналіз системи статистичних показників ринку транспортних послуг дасть змогу представлення цілісної картини про процеси та явища, що відбуваються на цьому ринку.

Аналіз останніх публікацій: Значну увагу проблемам формування системи статистичних показників приділяють у своїх дослідженнях вітчизняні науковці: А.В. Головач, В.Б. Захожай, А.М. Єріна, Н.О. Парфенцева та ін. Питання побудови системи статистичних показників підприємств виду економічної діяльності „Транспорт” на регіональному рівні носять науково - практичний хара-

ктер. Монографічні дослідження з поставленої проблеми майже не проводилися. Вперше інформація на національному рівні систематизована та відображена в підручнику „Статистика ринків” під наук. ред. Н.О. Парфенцевої.

Метою дослідження є аналіз системи статистичних показників ринку транспортних послуг на регіональному рівні.

Викладення основного матеріалу дослідження. Транспорт - це інфраструктурна галузь, що здійснює перевезення людей і вантажів. Транспорт представляють як систему, що складається з двох підсистем: транспорт загального користування і транспорт незагального користування.

Транспорт загального користування - галузь економіки країни, що задовольняє потреби всіх галузей економіки і населення в перевезеннях вантажів і пасажирів. Транспорт загального користування обслуговує сферу обігу і населення.

Транспорт незагального користування - внутрівиробничий транспорт, а також транспортні засоби усіх видів, що належать не транспортним підприємствам, є, як правило, складовою частиною яких-небудь виробничих систем.

Єдина транспортна система Запорізької області представлена транспортом загального користування, промисловим залізничним транспортом, відомчим транспортом та шляхами сполучення. В свою чергу транспорт загального користування поділяється на вантажний (залізничний загального користування, автомобільний, річковий, морський, авіаційний) та пасажирський (крім перелічених видів вантажного транспорту включає трамвайний та тролейбусний).

Кожний з цих видів транспорту призначений для виконання визначеної функції, відповідно до техніко-економічних показників і вантажоперевізної здатності.

Для цілісного та всебічного аналізу масових суспільних явищ необхідною умовою є утворення системи взаємопов'язаних та доповнюючи один одного показників.

Аналізуючи рівень розвитку ринку транспортних послуг використовують показники, об'єднані в групи:

- показники перевезення вантажів та пасажирів. До показників першої групи відносяться показники відправлення, прибуття, перевезення вантажів та пасажирів;

- показники експлуатаційної діяльності транспорту. За показниками другої групи оцінюють наявність (власного та орендованого) парку, роботу (вантажобіг, пробіг, витрати часу на перевезення вантажів і технологічні операції - для вантажної роботи; пасажиробіг - для пасажирської роботи) та використання рухомого складу (середньодобова тривалість перебування локомотива в експлуатації, середньодобова тривалість перебування автомобіля або автобуса в наряді);

- показники наявності, стану, руху та використання основних засобів транспортних підприємств. До третьої групи належать показники: вартість основних засобів, введення в дію та вибуття основних засобів, амортизація;

- показники наявності, стану, руху та робочої сили та використання робочого часу. Четверта група характеризується показниками: кількість працівників та фонд оплати праці; склад фонду оплати праці та інші виплати, рух робочої сили; використання робочого часу, витрати на утримання робочої сили; кількість працівників за якісним складом, підготовка кадрів, підвищення кваліфікації;

- показники наявності, стану, руху та використання матеріально-технічних ресурсів. До п'ятої групи належать показники, що визначають забезпечення основними й допоміжними матеріалами, комплектуючими, паливом, електроенергією господарюючого суб'єкта тощо;

- фінансові показники. До шостої групи належать показники, зокрема: обсяги доходів, витрат та прибутку, рівні рентабельності та собівартості.

Статистична інформація створюється, передається і зберігається у вигляді показників. Показники є головним об'єктом збирання, оброблення, зберігання, передавання в системах економічної інформації.

Статистичний показник — це кількісно-якісна характеристика соціально-економічних явищ і процесів. Кількісний аспект відображає розміри, абсолютну

та відносну величину показника, а якісний — сутність показника в конкретних умовах місця і часу [1, с.34]. Сутність показника обсягу транспортних послуг є результат економічної діяльності підприємств, що належать до цього виду діяльності за КВЕД „Транспорт”, у задоволенні секторів економіки та населення у перевезеннях. В процесі цієї діяльності не створюються нові матеріальні цінності, але завершується виробничий процес інших галузей економіки шляхом переміщення продукції від виробника до споживачів, і вартість, створена працею, витраченою на це переміщення, додається до вартості продукції, що перевозиться [2, с.426].

Кількісний бік показника представляється числом з відповідною одиницею виміру для характеристики: розміру явищ категорії транспорту; їх рівнів. Показник не тільки може бути елементом складних інформаційних структур, але й сам являти собою складну структуру. Він утворюється як послідовність із двох груп елементів, — ознак та основ. Ознаки виражають якісні властивості показника, його економічний зміст. Основи є об’єктом обчислювальних операцій [1, с.35].

Ознаки класифікуються на кількісні (що виражаються числом) та якісні, або атрибутивні (словесне вираження). Кількісні ознаки, в свою чергу, поділяються на дискретні (що набувають фіксованих значень) та інтервальні (неперервні) (що можуть мати будь-які значення у певному діапазоні). Окремим видом атрибутивних ознак є альтернативні ознаки, коли є лише два варіанти атрибутивної ознаки, причому один з них виключає інший.

У практиці статистичної роботи використовуються різні види статистичних показників.

За суттю досліджуваних явищ вони поділяються на об’ємні (характеризують розміри явищ та процесів) та якісні (характеризують кількісні співвідношення, характерні властивості явищ). Об’ємний показник може бути абсолютним показником, порівнюватися з іншою об’ємною абсолютною величиною чи обсягом сукупності, отримуючи об’ємний відносний або середній показник.

За ступенем агрегування явищ:

- індивідуальні (виражають розміри ознаки окремих одиниць сукупності).

Отримання цих показників відбувається під час проведення першого етапу статистичного дослідження, - статистичного спостереження: первинний облік, бланки, анкети, переписні листи. Ці показники слугують основою для групування та побудови варіаційних рядів;

- загальні (зведені) – виражають розміри ознаки окремих груп або всієї сукупності. На другому етапі статистичного дослідження – зведення та групування в результаті зведення значень індивідуальних абсолютних величин одержують абсолютні загальні показники. Провівши групування за певною ознакою первинних статистичних даних, наприклад одержують зведення по області, що характеризує кількість перевезених вантажів автомобільними транспортом. Формування цих даних пояснюється необхідністю характеристики результатів діяльності в цілому.

За характером досліджуваних явищ:

- інтервальні (виражають розміри кількісної ознаки за певні проміжки (інтервали) часу);
- моментні (виражають розміри кількісної ознаки на певний момент часу);

За способом обчислення:

- первинні (визначаються зведенням даних статистичного спостереження);
- похідні (обчислюються на базі первинних показників).

За виконуваними функціями:

- планові; облікові (обліково-оціночні); стимулюючі (полягає в посиленні дії планових показників на діяльність виробничих колективів) та контрольні (завдяки використанню різних методів аналізу дозволяють відстежувати виконання планових).

За зв'язком з явищем:

- прямі (зростають з підсиленням, зростанням явища);
- обернені (зменшуються із зростанням явища).

В статистиці використовують декілька різновидів статистичних показників: абсолютні та відносні величини; середні величини.

Результати статистичного спостереження та зведення його матеріалів наперед представляються у вигляді абсолютних величин. Абсолютними величинами називаються статистичні показники, які характеризують розміри, обсяги соціально-економічних явищ. В статистиці „Транспорт” використовують наступні абсолютні показники: натуральні, натуральні складні, трудові, грошові (вартісні).

В статистиці транспорту має місце використання міжоб’єктних показників, суть яких полягає в здійсненні порівнянь двох величин, що стосується різних об’єктів з необхідністю отримання інформації. Необхідність висвітлення статистичної інформації як на рівні країни, так і окремого регіону або міста призводить до використання загальнотериторіальних показників (характеристика явища в цілому), регіональних і місцевих (окремих складових) показників.

В статистиці використовуються і система статистичних показників, якою називають сукупність взаємозв’язаних і розташованих у логічній послідовності узагальнених даних. Щоб статистичні показники правильно характеризували явище, що розглядається, необхідно чітко дотримуватися методології їх побудови.

Абсолютні показники відіграють важливу роль у системі узагальнюючих статистичних показників. В той же час вони не надають достатньо певного уявлення про досліджуване явище. Тому виникає потреба в обчисленні інших узагальнюючих показників - відносних та середніх величин, підґрунтям для яких є абсолютні величини.

Відносні величини - це узагальнюючі кількісні показники, які виражають співвідношення порівнюваних абсолютних величин. Кожна відносна величина являє собою дріб, де чисельник - порівнювана величина, а знаменник — база порівняння. Залежно від характеру досліджуваного явища та конкретних завдань дослідження відносні величини можуть мати різну форму вираження. Найбільш простою формою вираження відносної величини є число (ціле або

дробове), яке показує, у скільки разів одна величина більша за іншу, що прийнята за базу порівняння, або яку її частину вона становить. Іншою формою вираження відносних величин є процентні відношення, коли за базу порівняння приймається 100 %. [3, с.65]. Відповідно до виконуваних аналітичних функцій розрізняють різні види відносних величин: відносні величини динаміки; відносні величини планового завдання (прогнозування); відносні величини виконання плану; відносні величини структури; відносні величини просторових порівнянь; відносні величини координації; відносні величини інтенсивності.

Відносні величини динаміки характеризують напрямок та інтенсивність зміни соціально-економічних явищ. При зменшенні величини показника, відносна величина динаміки буде меншою за одиницю, при збільшенні, відносна величина перевищує одиницю. Відносний показник динаміки визначається співвідношенням його значень за два періоди або моменти часу. При цьому базою порівняння може бути змінний попередній рівень (розрахунок ланцюговим способом) або постійний віддалений за часом рівень (розрахунок базисним способом). Відносні показники динаміки називають темпами зростання.

Статистичні сукупності завжди структуровані і мають певні складові. Відносна величина структури характеризує склад, структуру сукупності за тією чи іншою ознакою і показує внесок складових сукупності до загальної маси. Вона визначається співвідношенням розмірів складових частин сукупності до загального підсумку. Вони визначаються простим чи десятинним дробом або процентом.

Відносний показник планового завдання - відношення величини показника, встановленого на плановий період, до його величини, досягнутого за попередній період, який взято за базу зрівняння. Відносний показник виконання плану являє собою відношення фактично досягнутого рівня до планового завдання. Ці показники підприємства виду економічної діяльності „Транспорт” використовують у своїй виробничій діяльності.

Відносні показники динаміки (K), планового завдання ($K_{пз}$) та виконання плану ($K_{вп}$) пов'язані між собою таким рівнянням: $K = K_{пз} * K_{вп}$.

Відносна величина просторового порівняння - це відношення розмірів або рівнів однойменних показників за різними територіями чи об'єктами. Найчастіше це регіональні чи міжнародні порівняння показників економічного розвитку або життєвого рівня. Базою порівняння може бути будь-який об'єкт. Головне, щоб методика розрахунку порівнюваних показників була однаковою.

Відносна величина координації характеризує структурованість сукупності. Відносна величина координації дає співвідношення різних структурних одиниць тієї самої сукупності і показує, скільки одиниць однієї частини сукупності припадає на 1, 100, 1000 і більше одиниць іншої, взятої за базу порівняння.

Відносна величини інтенсивності характеризує відношення різнойменних величин, зв'язаних між собою певним чином. Якщо обсяги явища незначні відносно обсягів середовища, то їх співвідношення збільшуються у 100, 1000, 10000 і більше разів.

Важливою умовою статистичного аналізу є комплексне використання абсолютних і відносних величин.

Серед узагальнюючих показників, якими статистика характеризує суспільні явища та властиві їм закономірності, важлива роль належить середнім величинам. Середня величина у статистиці - узагальнюючий показник, який характеризує типовий рівень варіюючої ознаки в розрахунку на одиницю однорідної сукупності.

Здійснивши розгляд системи статистичних показників, що характеризують підприємства виду економічної діяльності „Транспорт” пропонуємо доповнити на регіональному рівні з метою підвищення рівня забезпечення органів управління всебічною статистичною інформацією наступними відносними та середніми показниками, зокрема: перевезення вантажів по області в середньому за добу; середня відстань перевезення 1 тонни вантажів автомобільним транспортом по містах і районах області; середня відстань перевезення 1 тонни вантажів автотранспортними підприємствами по містах і районах області; кількість поїздок в автобусах у розрахунку на 1 особу наявного населення в середньому

за рік по містах та районах області; щільність відомих автомобільних доріг по містах і районах області.

Розраховувати інтенсивність перевезення вантажів і пасажирів за видами шляхів сполучення (характеризує ступінь використання шляхів сполучення при вантажних (пасажирських перевезеннях); визначається діленням обсягів транспортної роботи на довжину шляхів сполучення). Цей показник розраховувати для вантажних перевезень за видами шляхів сполучення загального користування: залізничні колії, річкові судноплавні шляхи, автомобільні дороги загального користування по містах і районах області; для пасажирських перевезень за видами шляхів сполучення загального користування: залізничні колії, річкові судноплавні шляхи, автомобільні дороги з твердим покриттям, тролейбусні лінії, трамвайні колії.

Доповнити систему статистичних показників транспорту наступними показниками.

1. Коефіцієнт перевезення вантажів, що характеризує співвідношення між роботою транспорту та розвитком економіки і показує відсоток тієї частини продукту, яка перевозиться, в загальному обсязі його виробництва і зазвичай менше за 1:

$$K_j = \frac{\text{обсяг продукції що перевозиться}}{\text{загальний обсяг її виробництва}} \quad (1)$$

Цей коефіцієнт розраховують за різними видами транспорту, що дозволяє охарактеризувати раціональність розподілу перевезень окремих продуктів між ними. Оскільки автомобільний транспорт є об'єднуючою ланкою між містами та населеними пунктами області доцільно розраховувати за цим видом перевезень.

2. Запропонувати розрахунок такого показника як рівень забезпеченості населення транспортними послугами (відношення перевезень до середньорічної чисельності населення) як на рівні регіону так і міст і районів області.

3. Для характеристики рівня впливу транспорту на комплексний розвиток регіону на основі коефіцієнта забезпеченості регіону певним видом транспорту:

$$R_i = \frac{W_i}{\sqrt{TP}}, \quad (2)$$

де R_i – коефіцієнт забезпеченості міст і районів області певним видом транспорту;

W_i – довжина шляхів сполучення;

T – площа міст і районів області;

P – населення відповідної території.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. Транспорт - це інфраструктурна галузь, що здійснює перевезення людей і вантажів.

2. Статистична інформація створюється, передається і зберігається у вигляді показників. За допомогою статистичних показників вирішується одна з головних задач статистики: визначається кількісна сторона явища чи процесу у поєднанні з якісною стороною.

3. Система показників ринку транспортних послуг складається з 6 груп: показники перевезення вантажів та пасажирів; показники експлуатаційної діяльності транспорту; показники наявності, стану, руху та використання основних засобів транспортних підприємств; показники наявності, стану та руху робочої сили та використання робочого часу; показники наявності, руху та використання матеріально-технічних ресурсів; фінансові показники.

4. Статистичним показникам ринку транспортних послуг притаманний поділ на види в залежності від ступеня агрегування явищ, характеру досліджуваних явищ, способу їх обчислення, виконання своїх функцій, за зв'язком з явищем.

5. Статистичні показники ринку транспортних послуг представлені у вигляді абсолютних, відносних величин та середніх величин.

6. Для підвищення інформативності регіональної статистичної інформації ринку транспортних послуг доповнити її розрахунком наступних середніх та відносних величин, зокрема: перевезення вантажів по області в середньому за

добу; середня відстань перевезення 1 тонни вантажів автомобільним транспортом по містах і районах області; середня відстань перевезення 1 тонни вантажів автотранспортними підприємствами по містах і районах області; кількість поїздок в автобусах у розрахунку на 1 особу наявного населення в середньому за рік по містах та районах області; щільність відомих автомобільних доріг по містах і районах області; інтенсивність перевезення вантажів і пасажирів за видами шляхів сполучення; коефіцієнт перевезення вантажів.

7. Запропонувати розрахунок показника рівня забезпеченості населення транспортними послугами; коефіцієнта забезпеченості міст і районів області певним видом транспорту.

8. Запропонована система статистичних показників ринку транспортних послуг дозволить всебічно охарактеризувати цей ринок з використанням принципу комплексності та системності.

Список використаних джерел.

1. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: Навч. посібник / А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. — К.: КНЕУ, 2005. — 333 с.

2. Статистика ринків: Підруч. для вищ. навч. закл. / ДАСОА Держкомстату України; наук. ред. Н.О. Парфенцевої. - К.: ДП „Інформаційно-аналітичне агентство”, 2007.-863с.

3. Тарасенко І. О. Статистика: Навчальний посібник. - К.: Центр навчальної літератури, 2006.- 344 с.

4. Статистика: Підручник/С.С. Герасименко, А.В. Головач, А.М. Єріна та ін.; За наук. ред. С.С. Герасименка – 2-ге вид., переоб. і доп.- К.: КНЕУ, 2000.- 467 с.

5. Закон України „про транспорт” № 232/94- ВР від 10.11.94 N 233/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gruz-transport.com/zakon/ua_transport.htm.

6. Єріна А.М., Захожай В.Б., Єрін Д.Л. : Методологія наукових досліджень: Навч. посіб. – К., Центр навчальної літератури, 2004. – 212с.